

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 23 (Aralık/December 2025), s. 319-328
Geliş Tarihi-Received: 24.11.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 30.12.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.18085505

Türk Kültüründe Görülen Resimli Duvar Halılarının İncelenmesi

An Examination of Pictorial Wall Carpets in Turkish Culture

Kezban SÖNMEZ*
Sabriye ÖZTÜTÜNCÜ**

Öz

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Türklerde dokuma Orta Asya'dan başlayarak günümüze kadar önemini yitirmeden devam eden bir sanat koludur. Bu dokumalar zaman içerisinde tüm Türk toplumlarında gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Türk dokuma sanatı içerisinde kirkitli havlı dokuma grubuna giren halı ise Orta Asya'da yaşayan Türkler tarafından ilk kez dokunmuş ve tüm dünyaya tanıtılmıştır. Halı sanatı XI. yüzyıldan itibaren özellikle Selçuklu döneminde doğudan batıya doğru bir yayılma göstermiş, bununla birlikte insanların duygularını dışa vurmasında aracılık etmiştir.

Resim sanatının Uygur duvar resimleri uygulamalarında figüratif etkilerle kendini göstermiş olduğu ve zaman içerisinde Osmanlı dönemi minyatürlerinde en ileri seviyesine ulaştığı görülmektedir. Figürlü bezemelerin desen yönünden plastik sanatlar tarafından ele alındığı ve halı, duvar, seramik yüzeyleri gibi pek çok alanda kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında değerlendirilen duvar halılarında etkili bir desen, renk ve kompozisyon kurulumu gözlenmektedir.

Bu çalışmada, Türk kültürü içerisinde geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren duvar halılarının tanıtılması ve resimsel analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında literatür taraması yapılarak halı ve resim sanatı ile alakalı birçok kaynak taranmış, bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bir sonraki aşamada, araştırma kapsamına alınan duvar halılarının resimsel analizleri yapılmış, tüm veriler derlenerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, duvar halısı, dokuma, resim.

Abstract

According to information obtained from written sources, weaving is an art form that has continued to be important among the Turks from Central Asia to the present day. These weavings have developed and spread throughout all Turkish societies over time. Within Turkish weaving art, the carpet, which belongs to the group of pile-woven textiles, was first woven by the Turks living in Central Asia and introduced to the whole world. The art of carpet weaving spread from east to west, particularly during the Seljuk period, starting from the 11th century, and at the same time served as a means of expressing people's emotions.

It is evident that figurative influences have manifested themselves in Uyghur wall paintings and reached their peak in Ottoman period miniatures over time. It is noteworthy that

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, e-posta: kezbankarasonmez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7640-9537.

** Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, e-posta: soztutuncu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1899-7537

figurative decorations are approached from a design perspective by the plastic arts and are used in many areas such as carpets, walls, and ceramic surfaces. In this context, the wall carpets evaluated in the scope of the research display an effective design, color, and composition.

This research aims to introduce wall carpets, which have continued to exist in Turkish culture from the past to the present, and to conduct their pictorial analysis. This study employed a qualitative research method. In the first phase of the study, a literature review was conducted to examine all sources related to carpet and painting art, and a conceptual framework was developed based on the information obtained from these sources. In the next phase, pictorial analyses of the wall carpets included in the scope of the research were performed, and all data were compiled to reach a conclusion.

Keywords: Turkish culture, wall carpets, weaving, painting.

Giriş

Yüzyıllar boyunca her türlü dokuma zanaat kapsamında değerlendirilmiş, sanatsal bir içerik taşıyabileceği düşünülmemiştir. Günümüzde ise artık dokumanın sanatsal bir uğraş alanı olduğu kabul edilmektedir. Hem doku hem de desen olarak dokuma, tasarlama eylemine konu olduğu için bugün tıpkı resim ve grafik sanatları gibi bir yüzey sanatı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sanat eğitimi veren okullarda tekstil tasarımı ayrı bir eğitim alanı olarak yer almaktadır (Sözen & Tanyeli, 1986, s. 69).

Halk sanatında görülen ürünlerin malzemesi, yapım tekniği ve biçimi halkın yaşam koşullarına göre doğmuş ve gelişme göstermiştir. Gündelik olarak kullanılan eşyalara, form-işlev ilişkisi olarak bakıldığı zaman, işlevin formu belirlediği dikkat çekmektedir. Buna ev döşemesinde kullanılan sergi, duvar, divan halıları ve halı yastıklar örnek olarak gösterilebilir. Bu ürünlerin toplumda yıllar öncesinden, işlevsel özelliklerin belirlediği forma uygun olarak üretilmeleri, geleneksel bir boyutu ortaya çıkarmaktadır (Öztürk Tozun, 2011, s. 305).

Türklerin İslam öncesi erken dönemlerde göçebe topluluklar olarak süsleme sanatına verdikleri önem, ekonomik ve sosyal ilişkiler sebebiyle Anadolu'ya aktarılan halı dokumacılığında özel bir değer kazanmıştır (Tansuğ, 2008, s. 19).

Türk sanatının Asya içlerindeki önemli verileri, yerleşik hayata geçen ve Budist inançları benimsemiş Uygur döneminden kalan eserlerdir. Mimarlık, resim, heykel ve küçük el sanatlarını kapsayan bu eserlerle, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı imparatorluğu dönemlerinin sanatı arasında bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır. Bazı yaklaşımlar ise, Orta Asya Türk sanatının Batı resim sanatını etkilediğini ileri sürmektedir (Aksel'den akt. Tansuğ, 2008, s. 17). Türklerde gelişen minyatür sanatının da Orta Asya'da Uygur döneminde ortaya çıktığı görülmektedir (Mahir, 2012, s. 31).

18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında Osmanlı saray çevresinin resmi kıyafetlerini gösteren, suluboya tekniği ile yapılmış resimleri içeren birtakım albümlerin hazırlandığı gözlenmektedir (Renda'dan akt. Mahir, 2012, s. 89). 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren padişahların yağlıboya portrelerini yaptırması ile birlikte Osmanlı tasvir sanatında yeni bir dönem başlamıştır (Mahir, 2012, s. 90). Bununla birlikte 18. yüzyılda Türk resim sanatının batı resmine yönelmeye başladığı dikkat çekmektedir. Bu yöneliş Levni'nin minyatürlerinde kendini göstermeye başlamıştır (Ersoy, 1998, s. 12).

Türk el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan halı sanatının dokuma teknikleri ve farklı kullanım alanları ile başlı başına bir araştırma konusu olduğu çalışmalar sırasında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Anadolu'nun birçok yöresinde halı dokumaların farklı alanlarda kullanıldığı görülmektedir. Somut olmayan kültürel miraslarımız içerisinde yer alan bu dokuma türünün günümüzde halen gerek elde gerek makinede üretilerek varlığını sürdürdüğü dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamına alınan duvar halılarının desenlerini oluşturan unsur güçlü bir desen ve anatomi bilgisi içermektedir. Adeta bir tablo etkisi yaratan uygulamalar, desen ve renk olgusunun bilindiğini ortaya koymaktadır. Resim sanatında görülen plastik değer uygulamaları bu halılar üzerinde betimlenen her kompozisyon için geçerli olmaktadır.

Bu çalışma; alan araştırması sırasında ulaşılan yedi adet duvar halısı örneği ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın amacı, geleneksel kültürümüz içerisinde geçmişten günümüze kadar önemini yitirmeden varlığını sürdüren halı sanatı ve geleneksel duvar halılarının tanıtılması ve resimsel incelemelerinin yapılması olarak belirlenmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi çerçevesinde literatür taraması, alan araştırması ve eser analizi yapılmıştır. Buna bağlı olarak halı sanatı ve Türk resim sanatı ile alakalı araştırmalar yapılmış ve konu ile ilgili birçok kaynak incelenmiştir. Öncelikle bu kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma konusunu oluşturan duvar halısı örneklerinin fotoğrafları çekilmiş yedi adet örnek araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Sonraki aşamada, araştırma kapsamına alınan geleneksel duvar halılarının resimsel incelemesi yapılmış ve tüm veriler analiz edilerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

1. Halı Sanatının Genel Özellikleri

Çeşitli kaynaklarda halı, yere veya mobilya üzerine serilmek ya da duvara asılmak için genellikle yüнден dokunmuş ön yüzü kısa tüylü kalın yaygı (Anonim, 1986, s. 4957), dokuma veya genel olarak farklı düğüm teknikleri kullanılarak yapılmış yaygı (Sözen ve Tanyeli, 1986, s. 98) olarak tanımlanmaktadır. Duvara asılmak üzere dokunan ya da işlenen halıya ise duvar halısı denilmektedir. Halı tezgâh adı verilen gelişmiş dikey tezgâhlarda dokunmaktadır. Bununla birlikte küçük parçaların dokunmasında ve dokumacılık eğitiminde kullanılan çerçeve yatay tezgâhta da halı dokunabilmektedir (Anonim, 1986, s. 4957).

Türklerde çok eski çağlardan bu yana dokuma sanatının gelişmiş olduğu, yapılan tarihsel ve arkeolojik çalışmalardan anlaşılmaktadır. Orta Asya'nın çeşitli yörelerinde yapılan arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkan kumaşlardan, ipekli örneklerin Çin'den getirildiği öne sürülse de yünlü ve özellikle üzeri yün ipliğiyle applike edilmiş keçe parçaların Türklere ait olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Kurganlardan çıkarılan eyer takımlarının üzerindeki kolan, kuşak ve kordonlar da çarpana dokumacılığının varlığını göstermektedir. Ayrıca çadır yapımı ve donatımında kullanılan dokumalar, Türk dokuma sanatında önemli bir yer tutmaktadır (Anonim, 1986, s. 3287).

Dünya tekstil tarihinde, 3500 yıldır özellikleri değişmeden günümüze kadar önemini koruyabilmiş tek ürün el dokuması halılardır. İlk çağlarda insanların, yaygı ve örtü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dokuduğu tahmin edilen halı, daha sonraki dönemlerde değerli bir sanat eseri olarak sarayları, şatoları, mabetleri süslemiş ve sıkça ressamların tablolarına konu olmuştur. Yapılan araştırmalara göre; önceleri insanlar, ağaç kabuklarını ve bitki liflerini hasır gibi örerek ilk dokumayı meydana getirmişlerdir. Sonraları ise evcilleştirdikleri koyunların yünlerini bükerek iplik haline getirmiş ve bu iplikleri kullanarak dokuma yapmışlardır (Aytaç, 1999, s. 1).

Doğada yer alan malzemeyi ya da yarı işlenmiş materyali olduğu gibi bırakmayıp, ona biçim verme işine tarihin her döneminde rastlanmaktadır. İlk dokusal yüzeylerin, malzeme ve tekniğin el verdiği ölçüde ve gereksinimlere göre, işlevsel değerlerde olduğu görülmektedir (Öztürk Tozun, 2011, s. 304).

Türk dünyasının kültürel zenginliği olan halıların tarihsel süreç içerisinde mağara ve çadırların zeminini sıcak tutmak için serilen postların yerini aldığı ortaya çıkmaktadır.

Genellikle koyun yününden dokunan Gördes düğümlü halıların zaman içerisinde mekanları soğuktan korumanın yanı sıra üzerlerinde bulunan motif ve sembollerle dokuyan kişinin mesajlarını yaşadığı topluma iletme ve toplumsal kültürü geleceğe aktarma görevini üstlendiği görülmektedir. Halılarda kullanılan motifler, korunma ve manevi dünyayla ilişki kurmanın sembollerini taşımaktadır. Geçmişte nazar ve tılsım karşı koruyucu olduğu düşünülen motiflerin yanı sıra, cenazelerin taşınması sırasında manevi gücünden destek alınan motiflerin kullanıldığı da gözlenmektedir (Tuna, 2011, s. 60).

Halının Türk el sanatları içinde önemli bir yeri ve çok eski bir geçmişi vardır. Halı dokumacılığının en önemli ögesi olan düğümlleme tekniğiyle yapılmış ilk halı örneklerine Orta Asya Hunları'nda rastlanmaktadır. Altay dağlarının eteklerindeki Pazırık kurganında bulunan ve III. IV. yy. lara tarihlendirilen halı parçaları, ilk düğümlü halı parçalarıdır (Anonim, 1986, s. 4956).

Sanat tarihine Pazırık halısı adıyla geçen ve Saint Petersburg'daki Hermitage Müzesinde sergilenen halı 2 metre boyunda ve 1,9 metre enindedir. İnce yün ipliklerle, Gördes düğümü kullanılarak dokunan bu halı, süslemelerdeki üstün tasarımıyla çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Anonim, 1993, s. 192).

Pazırık halısının Türk sanatı açısından önemi dünya halıcılık tarihinde bilinen ve bir bütün halinde bulunmuş en eski düğümlü halı olmasıdır. Halı üstün teknik ve estetik özelliklere sahip çok eski bir halı olduğu için arkeologlar ve sanat tarihçiler tarafından çeşitli topluluklara mal edilmeye çalışılmıştır. Fakat birçok kanıt, bu halının Türk sanatının bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır (Çoruhlu, 2007, s. 128-29).

Rus arkeolog, Rudenko, Pazırık kurganından çıkarılan halının, kurgandaki diğer eşyalarla beraber İskitlere ait olabileceğini düşünmüş ve halıyı M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirmiştir. Fakat daha sonra Ghisman ve Bussagli Pazırık halısının Hun eseri olduğunu ve M. Ö. IV-III. yüzyıllarda yapılmış olabileceğini savunmuştur. E. Diez ve Oktay Aslanapa ise kurgan içerisinden çıkarılan diğer eserlerle birlikte bu halının V. yüzyıla ait olduğunu belirtmişlerdir (Yücel, 2000, s. 35).

Orta Asya'da yaşayan göçebe topluluklar arasında yaygınlaşan düğümlü halı dokumacılığının, XI. yy.'dan başlayarak Selçukluların Yakın Doğuya yayılmaları sürecinde, Anadolu'ya da girdiği görülmektedir (Anonim, 1993, s. 4958).

Selçukluların halı ve kilim dokumacılığında yüksek bir kaliteye ulaştıkları bir gerçektir. Fakat XI. ve XII. yüzyıla ait Selçuklu dönemi halılarından günümüze ulaşan bir örnek bulunmamaktadır. Anadolu Türk halı dokumacılığına ait ilk örnekler XIII. yüzyılın başlarına ait, Konya Selçuklu halılarıdır. XIV. yüzyılda Anadolu'da Türk halı dokumacılığı hakkında, yüzyılın başlarında Anadolu'yu gezen İbn Batuta'nın verdiği bilgiler değer taşımaktadır (Akpınarlı vd., 2020, s. 32-33).

XIV. yüzyıldan itibaren hayvan figürlerinin Anadolu halılarına girdiği görülmektedir. Bu figürler genellikle geometrik bölümlerin içine dolgu olarak yerleştirilmiştir. Bir ağacın iki tarafına yerleştirilen kuş figürleri en sevilen kompozisyonlar arasında yer almaktadır. Yüzyılın sonuna doğru gruplar halinde olan veya birbirine saldıran hayvanlardan oluşan hareketli sahneler görülmektedir. İlk hayvan veya kuş figürlü halıların Avrupalı ressamın tablolarında XIV. yüzyılda ortaya çıkması, bu figürlerin başlangıcının XIII. yüzyıla kadar uzandığının göstergesidir. Tablolarda bu tasvirler XV. yüzyıl ortalarına kadar devam etmektedir (Aslanapa, 1989, s. 350).

Selçuklu halılarına benzer Anadolu halı örnekleri, İtalya, Hollanda ve Almanya'da Rönesans ressamlarının tablolarında da görülmektedir. Örneğin Holbein ve Venedikli

Lotto'nun resimlerinde betimledikleri 15. ve 17. yüzyıl Türk halıları sanat tarihinde bu ressamın isimleriyle anılmaktadır (Uğurlu, 1997, s. 744).

XVI. yüzyıl Türk halı sanatında yeni bir desen zenginleşmesinin başladığı dönemdir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve gelişen geometrik motifli halılar varlıklarını XVI. yüzyılda da sürdürmüştür. Fakat XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine paralel olarak her sanat dalında olduğu gibi halı sanatında da büyük bir zenginleşme ve çeşitlilik ortaya çıkmıştır (Yetkin, 1991, s. 87).

XVIII. yüzyıldan sonra Türk halı sanatında belirgin bir duraklamanın olduğu görülmektedir. Ekonomik durumla orantılı olarak saray atölyeleri giderek daralmış, sanatçı sayısı azalmış, bu tip büyük atölyeleri besleyecek siparişler azalmıştır. XIX. yüzyılda Türk halı sanatına yeni yönler vermeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1844'te Sultan Abdülmecid tarafından kurulan Hereke halı fabrikası kısa sürede XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızla yükselen Batı üslubundaki saraylara sipariş yetiştirecek bir saray atölyesine dönüşmüştür. Bu dönemde Sivas, Kayseri ve İstanbul'da büyük halı atölyeleri kurulmuştur (Ölçer, 1993, s. 130-131).

Halı dokuma işlemi çeşitli aşamalardan geçerek yapılmaktadır. Dokuma işlemine başlamadan önce tezgâh kurulup hazırlanmakta ve halının kalitesi, türü ve boyutlarına göre çözgü iplikleri gerilmektedir. Çözgü gerdirilip hazırlandıktan sonra saçak payı bırakılıp önce çiti adı verilen ve halı dokumasının sökülmesini önlemek amacıyla saçak diplerine yapılan zincir biçimli dokuma yapılmaktadır. Çitiden sonra halının toprakçalık da denilen halı kilimi bölümünün yapılmasına geçilmektedir. 1-4 cm arasında dokunan halı kilimi tamamlanınca ilmeli kısımların dokunmasına başlanmaktadır. Renkli ilme iplikleri yumaklar haline getirilip, dokumacının kolayca erişebileceği bir yere veya tezgâha enlemesine yerleştirilen bir kalas üzerine dizilmektedir. Özel kareli kağıtlara çizilen halı deseni de dokumacının kolayca izleyebileceği bir yere, genellikle çözgüler üzerine yerleştirilmektedir. Tüm bu işlemlerin sonunda halının dokunmasına başlanmaktadır. Halıcılıkta kullanılan düğümler Gördes veya Türk düğümü, Sine veya İran düğümü, hekim düğümü ve çok nadir kullanılan tek çözgü üzerine bağlanan düğümlerdir (Anonim, 1986, s. 4957).

2. Geleneksel Duvar Halılarının Resimsel İncelemesi

Araştırma kapsamında seçilmiş olan yedi adet geleneksel duvar halısı, birbirinden farklı hikayeleri anlatmaktadır. Bu örnekler resim sanatı bağlamında, kompozisyon, renk ve desen yönünden incelenmiş ve plastik bir dil bütünlüğü taşıdıkları tespit edilmiştir.

Görsel 1: Ömer Aktan'a ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Antalya).

Bir kız kaçırma hikâyesinin anlatıldığı duvar halısında, kompozisyonun merkezinde yer alan atlı figürler dikkat çekmektedir. Tasvir edilen hikâye, eserin sol

tarafından, sağ tarafına doğru yatay yönde hızla ilerleyen bir hareketlilik içerisinde yansıtılmıştır. Eserin sağ tarafında yer alan beyaz-gri-sarı sıcak tonlardaki kırçılı renk geçişlerinin hâkim olduğu oldukça iri ve güçlü görünen at, hızla dörtlüye koşmaktadır. At üzerinde görülen kadın figürü, atı süren erkek figürü tarafından sıkıca tutulmaktadır. Erkek, adeta arkasına bakmadan saray olduğu düşünülen mimari yapıdan hızla uzaklaşmakta ve atını koşturmaktadır. Kadın figürü ise şaşkın bir yüz ifadesi ile onu kaçıran kişiye bakmakta ve ona sarılmaktadır. Atların uzun yelelerinin uçuşması, figürlerin duruş yönleri, kadının uçuşan saçları, eşarbi ve elbisesinin hareketli kumaş detayları, rüzgârın ve hızın etkisini yansıtmaktadır. Beyaz atın arkasında yer alan ve onu takip eden siyah atın da aynı hızla koştuğu görülmektedir. Siyah atın üzerinde yer alan erkek figürü ise kaçan kişilere hem gözcülük hem de elinde taşıdığı tüfikle koruyuculuk yapmaktadır. Kompozisyon ön ve arka plan ilişkisi yönünden incelendiğinde, arka plandaki kızıl-kahve tonlarındaki yıldızlı gece ve hilal görünümü, kız kaçırmaya olayının gece saatlerinde gerçekleşmiş olduğunu yansıtmaktadır. Eserin sol arka planındaki saray olduğu düşünülen yapı, ufukta yer alan cami, şehir silüeti, ağaçlar, çalılıklar ve dere gibi öğeler, hikâyenin açık havada yaşanmış olduğunu göstermektedir. Kompozisyonun sıcak ve soğuk renk bütünlüğünde, ön planda yer alan sarı sıcak renklerin, arka plana doğru gittikçe yerini, yeşil, mavi, mor ve kahverenginin soğuk tonlarına bırakarak dengeli bir şekilde dağılım gösterdiği görülmektedir.

Görsel 2: Naciye Bilir'e ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Gaziantep).

Bir saray sahnesinin anlatıldığı duvar halısında, ön planda bağdaş kurarak yerde oturan kadın figürü dikkat çekmektedir. Çevresindeki sohbet ortamına sırtını dönerek oturmuş olan kadın, kendi halinde kahvesini içmektedir. Yerde oturan figürün sağında, solunda ve arkasında ise birbirleriyle etkileşim halinde oldukları anlaşılan kadın figürleri yer almaktadır. Sağ tarafta oturan, sohbet esnasında nargile içtiği ve keyif yaptığı görülen kadının oldukça süslü kıyafeti, bakımlı görünümü ve takılarından sarayda yaşayan bir kadın olabileceği düşünülmektedir. Bu figürün arkasında yüzü peçe ile örtülü ayakta duran ve hizmetkar olduğu düşünülen bir başka kadın yer almaktadır. Karşısında oturan, sohbet ettiği kişinin ise oturduğundan ve hareketlerinden oldukça rahat bir kişiliğe sahip olduğu hissedilmektedir. Sedirin sol tarafında biri ayakta diğeri oturur vaziyette tasvir edilen iki kadın figürü daha görülmektedir. Ayakta hizmet etmek üzere duran kadın, süslü kıyafeti, bakımlı görünümü ile yine saraylı olduğu düşünülen genç kadına kahve servisi yapmaktadır. Sedir üzerinde oturan kadınların arka planında, çeşitli büyüklüklerde kubbe ve minarelerden oluşan mimari yapılar ile ağaçlar yer almaktadır. Kompozisyonun renk bütünlüğü ön ve arka plan ilişkisi yönünden incelendiğinde, ön planda hardal sarısı rengin hâkim olduğu açık kırmızılılarla bezenmiş halıların, figürlerin bulunduğu orta planda ise, figürlerin kıyafetlerinde, açık grilerin, buz mavisinden lacivert tonuna kadar mavinin farklı tonlarının yer aldığı dikkat çekmektedir. Arka planda soğuk

renkten sıcak renge sert bir renk geçişi ile devam eden, keskin bir değişim vardır. Bej rengi ve açık sarıların hâkim olduğu mimari yapılar altının ışıltılı tonlarını, kızıl-kırmızı renk tonunda dokunmuş olan gökyüzü ise gün batımının kızılığını yansıtmaktadır.

Görsel 3: Zafer Bilir'e ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Kayseri).

Figürlü ve mimari öğelerden oluşan duvar halısının merkezinde, simetrik bir şekilde karşılıklı yerleştirilen iki tavus kuşu yer almaktadır. Çiçekler ve çalılıklar arasında bütün ihtişamlarıyla duran tavus kuşlarının gerçekçi bir formda tasvir edildiği, gövdelerindeki ve tüylerindeki süslemelerin benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Tavus kuşlarının arka tarafında renkli ve iri çiçeklerle bezeli ağaçlar dikkat çekmektedir. Kompozisyonun orta planında mimari bir yapı ve havuz görülmektedir. Mimari yapının çevresinde yer alan açık yeşilin tonlarından oluşan çalılıklar hardal sarısı, gül kurusu ve açık pembe renkleri ile gittikçe derinleşmektedir. Koruluk görünümündeki ağaçlar, dokumaya perspektif anlamında derinlik kazandırmaktadır. Kompozisyonun koyu tonlarla dikkat çeken renk bütünlüğü, ön plandan arka plana gittikçe sıcak sarılara ve açık kırmızılara dönüşmektedir. Bu kompozisyonu, halının zemin rengine bağlı kalınarak oluşturulmuş büyük boyutlu çiçeklerden meydana gelen bordür sınırlamaktadır.

Görsel 4: Necmiye Kara'ya ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Antalya).

Figürlü ve mimari öğelerden oluşan duvar halısında, dış mekândan bir atmosfer yansıtılmaktadır. Kompozisyonun merkezinde tüm ihtişamıyla bir kaya parçası üzerinde ayakta duran tavus kuşu ve tavus kuşunun ön tarafında bir süs havuzu dikkat çekmektedir. Koyu yeşil renk geçişleri ile bezeli olan tavus kuşu, uzun kuyruğu ve büyük ebadıyla kompozisyonun tamamını kapsamaktadır. Dokumanın sol tarafında antik dönem yapılarını andıran bir kent kalıntısı, arka planda ise saray görünümünde mimari bir yapı ile birbirlerinden farklı türde ve renklerde ağaçlar bulunmaktadır. Renk kullanımı açısından koyu yeşilin yoğun olarak kullanıldığı çalışmanın ön planından arka

planına doğru açık yeşil ve sarı sıcak renk geçişleri görülmektedir. Çalışmada ufukta yer alan saray, pembe, beyaz ve mor renklerin hâkim olduğu, birbirlerine yumuşak geçişlerle karışmış olan bulutlu gökyüzü ile adeta bütünleşmiş durumdadır. Çevresinde süs havuzlarının bulunduğu saray, çiçeklerle dolu vazoların da yer aldığı peyzaj süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Ufukta yer alan kırmızı tonlarındaki gökyüzünü yansıtan kadifemsi kırmızılık eserin en sıcak rengidir. Bu kompozisyonu, halının zemin rengine bağlı kalınarak oluşturulmuş büyük boyutlu çiçek ve yapraklardan meydana gelen bordür sınırlamaktadır.

Görsel 5: Mihriban Bilir'e ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Gaziantep).

Mimari öğelerin yer aldığı duvar halısında kompozisyonunun, mimaride taşıyıcı bir öge olan sütunla, iki parçaya bölünerek oluşturulduğu görülmektedir. Kompozisyonun sol tarafında revaklı bir avlu içerisinde tasvir edilen Kâbe ve diğer mimari yapılar yer almaktadır. Kâbe'nin arka tarafında yer alan şehir silüeti, ön plandan arka plana doğru ilerleyerek esere perspektif yönden belirli bir derinlik kazandırmaktadır. Kompozisyonda dikey bir öge olarak yer alan minare belirgin bir mimari unsur olarak öne çıkmaktadır. Kompozisyonun sağ tarafında revaklı bir avluya sahip büyük bir cami tasviri yer almaktadır. Kompozisyonun ortasında bulunan kubbeli yapılar ve minare altın sarısı renk tonlarını andıran dış cephe görüntüsüyle dikkat çekmektedir. Bu kompozisyonun iki uzun kenarını halının zemin rengine bağlı kalınarak oluşturulmuş büyük boyutlu çiçekler, iki kısa kenarını ise bitkisel motiflerle bezenmiş yarım sütunlar sınırlamaktadır.

Görsel 6: Nermin Aktan'a ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Antalya).

Mimari öğelerin yer aldığı duvar halısında kompozisyonun, mimaride taşıyıcı bir öge olan ve üst kısımlarında "Allah" ve "Muhammed" yazılı madalyonlar bulunan sütunlarla üç ayrı eşit parçaya bölünerek oluşturulduğu görülmektedir. Dokuma koyu

parlak lacivert renk tonlarında arka planı, çiçek motifleri, işlemeli kalın bordürleri ve celi yazıları ile dikkat çekmektedir. Sol taraftaki kompozisyonda, revaklı avlulu, tek minareli ve kubbeli bir cami tasviri yer almaktadır. Bu kompozisyonun üst kısmında, içerisinde yine mimari yapı bulunan madalyon şeklinde bir tasvir bulunmaktadır. İki sütunun ortasında yer alan kompozisyonun ön planında bir süs havuzu, arka planında ise dört minareli büyük bir cami tasviri yer almaktadır. Sağ taraftaki kompozisyon ön planda bir minber, arka planda revaklı bir avlu içerisinde Kâbe tasviri ve minareler ile dikkat çekmektedir. Ufukta dağlar üzerine konumlanmış bir şehir silüeti göze çarpmaktadır. Bu kompozisyonun üst kısmında, soldaki kompozisyonda olduğu gibi, içerisinde mimari yapı bulunan madalyon şeklinde bir tasvir bulunmaktadır. Parlak lacivert, hardal sarısı, yeşil ve tonları ile oluşturulan çalışmada sıcak renklerin hâkim olduğu görülmektedir. Bu kompozisyonu, halının zemin rengine bağlı kalınarak oluşturulmuş büyük boyutlu çiçek ve yapraklardan meydana gelen bordür sınırlamaktadır.

Görsel 7: Naciye Bilir'e ait duvar halısı (Fotoğraf: Kezban Sönmez, 2024, Gaziantep).

Mimari öğelerin yer aldığı duvar halısı gökyüzünde dalgalanmakta olan Türk bayrağı ile dikkat çekmektedir. Kompozisyonun sağ tarafında yer alan cami tasvirinin, deniz ve köprü ile bir bütünlük içerisinde yansıtıldığı göze çarpmaktadır. Dokumanın ön planında yer alan süs havuzu, ağaçlar ve çalılıklar esere perspektif anlamda derinlik kazandırmaktadır. İstanbul boğaz köprüsü olduğu düşünülen köprü'nün arka planında şehir silüetinin yer aldığı görülmektedir. Çalışma renk bütünlüğü açısından incelendiğinde, ön plandan arka plana doğru koyulaşarak devam eden açık mavinin tonlarının yerini, gökyüzünün koyu maviliğine bıraktığı gözlenmektedir. Bununla birlikte kompozisyonda yeşil ve tonları, hardal sarısı, kiremit kırmızısı ve sarı rengin yoğun bir biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kompozisyonu, halının zemin rengine bağlı kalınarak oluşturulmuş büyük boyutlu çiçek ve yapraklardan meydana gelen bordür sınırlamaktadır.

Sonuç

Yazılı kaynaklardan ve arkeolojik buluntulardan elde edilen verilere göre halı dokumalar Orta Asya'dan günümüze kadar yapımı devam eden ve dokuma sanatı açısından büyük bir öneme sahip olan ürünlerdir. Bunun en önemli kanıtı Orta Asya'da bulunan Pazırık kurganlarından çıkarılmış, Pazırık halısıdır. Geçmişten günümüze yapımı devam eden ancak sanayinin gelişmesiyle birlikte eski kullanım alanlarının azaldığı halı sanatı, günümüzde özellikle iç mekân dekorasyonlarında farklı biçimler alarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte günümüzde, duvar halılarının önemini yitirdiği, fakat elde kalan örneklerin evlerde, sosyal ve kültürel mekanlarda otantik bir ortam yaratmak amacıyla dekorasyon ögesi olarak kullanıldığı gözlenmektedir.

Bu araştırma kapsamında, Antalya, Gaziantep ve Kayseri illerinden, alan araştırması sonucunda elde edilen yedi adet geleneksel duvar halısı örneği incelenmiştir. Bu örnekler altı farklı kişiye aittir. Bu halılar aileleri tarafından kaynak kişilere çeyiz olarak hediye edilmiştir. İncelenen örneklerde mimari öğelerin yoğun olarak kullanıldığı, bununla birlikte insan ve hayvan figürlerinin de sıklıkla tercih edilen motifler olduğu görülmektedir. Ayrıca bu halılarda kompozisyonların genellikle bir bordürle sınırlandırıldığı ve bu bordürlerde bitkisel süslemelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamına alınan duvar halılarında çoğunlukla ana renklerin ağırlıkta olduğu, renk değerlerinin ise açık ve parlak renk tonlarında kullanıldığı görülmektedir. Kompozisyonlarda yer alan ön plan ve arka plan etkisi belirgin bir perspektif kullanımıyla yansıtılmıştır.

Türk kültürü ve maddi kültür varlıklarımız içerisinde önemli bir yere sahip olan ve tarihi belge niteliği taşıyan geleneksel duvar halılarının, çok zengin ve farklı örneklerinin biri antika değerindeki bu örneklerin tüm yörelerde detaylı araştırması yapılmalı ve bu eserler koruma altına alınmalıdır.

Kaynakça

- Akpınarlı F., Begiç N. & Demir Kuzay, G. (2020). *Çözgüden düğme düğümünden motife bergama halıları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Anonim. (1986). Dokuma. *Büyük larousse sözlük ve ansiklopedisi* (7. Cilt, s. 3284-3288), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Anonim. (1986). Halı. *Büyük larousse sözlük ve ansiklopedisi* (10. Cilt, s. 4957-4959), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Anonim. (1993). Pazırık Halısı *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi* (6. Cilt, s. 192), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytaç, A. (1999). *Geleneksel Türk el dokumacılığı sanatı*. Konya.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken devir Türk sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ersoy, A. (1998). *Günümüz Türk resim sanatı (1950'den 2000'e)*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayınları.
- Mahir, B. (2012). *Osmanlı minyatür sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Ölçer N. (1993). Halı sanatı. *Geleneksel Türk Sanatları içinde* (s. 130-131). İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Öztürk Tozun, H. (2011). Türk halı ve düz dokumalarında form, desen ilişkisi, III. *Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi/Sanat Etkinlikleri Bildirileri içinde* (30-31 Mayıs 2011), (s. 303-306). Konya: S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Sözen M., & Tanyeli U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tansuğ, S. (2008). *Çağdaş Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuna, Cemile (2011). Ressamların Gözüyle Türk Halıları, V. *Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi-Sanat Etkinlikleri Bildirileri içinde*, (09-13 Mayıs 2011), (s. 59-67). Konya: Fikir, Sanat, Kültür Adamları Derneği Yayını.
- Uğurlu A. (1997). Halı. *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi* (C. 2, s. 742-744), İstanbul: YEM Yayın.
- Yetkin Ş. (1991). *Türk halı sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Yücel, E. (2000). *İslam öncesi Türk sanatı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.